

Алла Диба

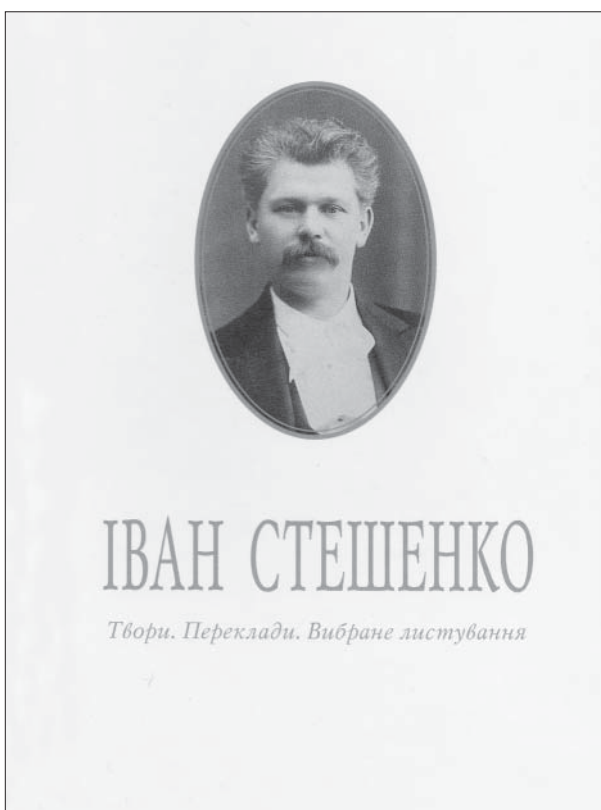
СТЕШЕНКІВ ЛОМИКАМІНЬ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ОСЯГЕНЬ ПОЛТАВЦЯ ГРИГОРІЯ ТИТАРЕНКА

На першопочатках нової української незалежності, коли повсюдно «банкрутували» і безощадно нищилися недолугими зверхниками заводи, фабрики, ферми, щоб перетворити їх у склади, супермаркети, «будинки молитви» й просто пустки, цей чоловік, як і мільйони його співвітчизників, утратив роботу. Але не спився, не зневірився, не пішов із відчаю торгувати, а разом із друзями продовжив працювати за улюбленим інженерним фахом, створивши приватне підприємство. Та в якийсь момент раптом передав справи синові, а сам засів у архівах, вишукуючи документи про свого легендарного земляка, першого міністра освіти незалежної України Івана Стешенка, якого, за офіційною версією 1918 року, нагло вбили якись невідомі бандити.

Отож саме за цих обставин ми й познайомилися з Григорієм Володимировичем Титаренком у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України, де я підбирала й видавала необхідні матеріали новому дослідникові. Ми почали обмінюватися інформацією, разом вичитувати автографи. А згодом у делегації київських літературознавців я була запрошена на Полтавщину, до школи села Великі Будища, у якій Іван Матвійович Стешенко колись читав лекції, проводячи українізацію. І саме на піку діяльності Івана Стешенка йому було винесено смертний вирок великобудищанською більшовицькою трійкою, який було виконано в ніч із 29 на 30 липня 1918 року на очах у сина-підлітка, коли в Полтаві вони зійшли з поїзда, маючи намір відвідати літніх батьків Івана Матвійовича. Згодом більшовицький режим повністю знищить гілку його роду – сина, дружину, сестру дружини, друзів, залишивши на безкінечні поневіряння дочку – видатну українську актрису й перекладачку Шекспіра, хранительку архіву Стешенків-Старицьких Ірину Іванівну Стешенко.

Першими зберігачами й поціновувачами творчої спадщини Івана Стешенка стали його найближчі друзі ще з молодих літ, колишні учасники літературного гуртка «Плеяда», який діяв на українських теренах з кінця 1880-х до другої половини 1890-х років, – Людмила Старицька-Черняхівська та Олександр Тулуб. І, звісно ж, дружина вбитого міністра

Оксана Стешенко (зі Старицьких), уже згадувана дочка Ірина та син Ярослав, пізніше знаний український бібліограф і багаторічний в'язень сталінських концтаборів. А зважаючи на довготривалий період, коли «націоналіст Стешенко» мало вписувався в радянський літературний канон, як і обставини його трагічної загибелі, то тільки в часи перебудови до творчого доробку

письменника торкнувся невтомний дослідник лицарів української національної ідеї Юрій Хорунжий (5.08.1937 – 4.12.2007). Його есеї «Фенікс Івана Стешенка», опублікований 1991 року в журналі «Вітчизна», та «Іван Стешенко – поет і міністр» (доповнений і поглиблений варіант публікованого у «Вітчизні») із книги «Мужі чину» (К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2005) стали гідним внеском у створення літературного й громадянського портрета Стешенка. І якщо, працюючи над тематикою Людмили Старицької-Черняхівської, Юрій Хорунжий підготував не тільки ґрунтовні статті та літературознавчі есеї у своїх книгах, але й 2000 року видав у «Науковій думці» книгу вибраних

творів плеядівської посестри Івана Стешенка, то здійснити подібний проект щодо самого Стешенка цьому подвижнику вже не вдалося через тяжку хворобу й дочасну смерть. Як не вдалося зробити ще багато чого для увічнення вдячної пам'яті про Старицьких-Стешенків-Черняхівських, зокрема не вдалося встановити необхідні меморіальні дошки там, де ці люди мешкали й працювали, хоч цій проблемі він присвятив в останні роки життя чимало часу та сил.

Заочне знайомство двох залюблених у звитяжну постать Стешенка дослідників відбулося наприкінці 2007 року. Невдовзі після надзвичайно гарної, дружньої телефонної розмови Григорій Титаренко мав побачитися з Юрієм Хорунжим, але тяжкий стан здоров'я письменника завадив їхньому подальшому спілкуванню й омріяній співпраці. Вже після смерті Юрія Михайловича Хорунжого його послідовнику судилися здійснити найбільш цікаві знахідки і народження книги вибраних творів Івана Стешенка.

У вересні 2008 року в старій школі Великих Будищ було проведено наукову конференцію пам'яті вченого, письменника і громадсько-політичного діяча Івана Матвійовича Стешенка (1874–1918) та відкрито присвячену йому меморіальну дошку. Яким же було моє здивування, коли я дізналася, що не тільки конференція була організована зусиллями Григорія Володимировича Титаренка, але й пам'ятну дошку саме він замовив художнику, а для того навіть спеціально взяв кредит у банку. Так само цей невинуватий альтруїст задіявав власну пенсію і те, що вдавалося заробити, на подальші пошуки за тематикою Стешенка й омріяне ним видання книги вибраних творів письменника.

Згодом, у квітні 2013 року, завдяки невтомним старанням Григорія Титаренка на Білоцерківській книжковій фабриці побачила світ книга «Іван Стешенко. Твори. Переклади. Вибране листування» [3], де він – автор біографічного нарису про І. М. Стешенка й упорядник видання. Навіть на перший погляд ця «цеглинка» дуже велика й важка – обсяг видання – 628 сторінок. Це найповніше на сьогодні видання творчого доробку Стешенка. Літературний редактор Олександр Боронь, художній редактор Роман Калиш, комп'ютерна верстка Світлани Печурової. Книгу проілюстровано трьома десятками унікальних світлин, серед яких прижиттєві портрети письменника і навіть використані на форзацах авторські світлини Григорія Титаренка – пейзажі Чернечого Яру, де колись була садиба родини Стешенків. Показово й те, що післямова до книги, написана професором Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка Галиною Александровою, немовби витікає з передмови Григорія Титаренка, слушно поглиблюючи та доповнюючи її.

Упорядник присвятив підготовці цієї книги шість років свого життя. Поруч із використанням безцінних архівних джерел, листування, мемуаристики, дослідник уводить до наукового обігу багато не відомих широкому загалу краєзнавчих моментів і фактів, які невтомно розшифровував на духовній мапі рідного міста (часто разом із головою товариства екскурсоводів Полтави Анатолієм Черновим).

Ніщо з названих матеріалів не «лежало на поверхні». Навіть дату народження письменника довелося знову й знову уточнювати, адже в багатьох джерелах, та й у найавторитетнішого дослідника цієї постаті Юрія Михайловича Хорунжого, названо 24 червня 1873 року [5, с. 200; 6, с. 164], а Григорій Володимирович Титаренко, спираючись на ряд документальних джерел, називає 1874 рік. І щодо конкретних місяця й дня народження говорить, що їх ще належить встановити, бо відомі нам джерелознавчі матеріали дають зовсім різні варіанти такої дати [2, с. 7–8]. Подібних доповнень і уточнень зустрічаємо по тексту немало, як у передмові, так і в представленому читачеві масиві оригінальних творів та перекладів Івана Стешенка. Адже, хоч за життя письменника й вийшло дві поетичні збірки, а окремі твори густо насіяні в старій українській періодиці, багато з представлених у виданні віршів відбиралося не тільки з цих раритетних видань, але й розшифровувалося з дивом уцілілих автографів чи списків (наприклад, у фондах Михайла Старицького чи видавця Івана Сабо). У цьому теж унікальність названої книги.

Літературознавець Галина Александрова так характеризує представлений сьогодні читачкомому загалу творчий доробок Івана Стешенка: «...творчість Стешенка, що постала на перетині XIX–XX століть, ввібрала в себе різні впливи та втілювала естетичні пошуки цілого покоління і зазнала впливу двох чинників, перший із яких пов'язаний зі світовими мистецькими тенденціями, а другий – із національно-визвольною боротьбою. За мотивами його поезія цілком вписується в загальний контекст української літератури: у ній втілена драматична і трагічна дисгармонія мислячої людини зі світом зла і насильства, чітко висловлена позиція неприйняття існуючого світовлаштування, є синтез емоційного й інтелектуального, своєрідно корелюються елементи народництва і модернізму. Тому прагнення Григорія Титаренка повернути письменника в літературний процес, вписати в історію української літератури його ім'я заслуговує на увагу, бо невеликий творчий доробок і скромне місце, яке посідає в ній Іван Стешенко, теж має свою цінність» [2, с. 616].

Син швейцара з Полтави, Стешенко за великим рахунком був людиною, яка сама себе

створила. Про нього, двадцятирічного, Леся Українка в листі до дядька Михайла Драгоманова від 5 (17) квітня 1894 року з Києва відгукувалася дуже критично, не бачачи на той час ні доброї освіченості, ні навіть необхідного виховання: «Ви питали колись про Сердешного, се дуже молодий хлопець (20 л.), не конче освічений і дуже погано вихований, до того ж, під міцною правдяньською ферулою – що з нього хотіти? Врешті, він, може, ще вилюдне, як підросте» [4, т. 10, с. 231]. Таким же було первісне ставлення до майбутнього зятя в Михайла Старицького, якому довелося стати для Стешенка наставником у літературно-мистецькому гуртку «Плеяда». Отож, якщо поступове входження Івана Матвійовича на плеядівський Парнас не було беззаперечно-тріумфальним, то ще більш показова правдива еволюція цієї унікальної людини, якій згодом судилося ввійти в когорту найпотужніших митців, освітян і політиків України, адже попереду були його участь у «Братерстві Тарасівців», створення разом із Лесею Українкою, Михайлом Кривинюком, дружиною Оксаною Старицькою соціал-демократичної групи «Українці Свого Дому» та зоряний час в уряді УНР, коли саме з його ініціативи було засновано перші власне українські університети й гімназії, видано перші українські підручники й підготовлено перших національних учителів, тобто втілено мрії видатних українських педагогів Костянтина Ушинського, Софії Русової та Григорія Ващенко.

Стешенко мав ряд творчих імен-псевдонімів – І. Сердешний, І. Степура, І. Січовик, Світленко. А друзі й прихильники називали його Іваном-воїном [2, с. 48]. Тоді ще ніхто не міг навіть подумати, що цей воїн загине в нерівному бою за незалежну державу під назвою Україна.

Важливо-посутньою є така теза Галини Александрової, висловлена в післямові до видання: «Українське літературознавство поволі, але звертається і до мистецького аспекту діяльності Івана Стешенка, більше відомого заслугами в громадсько-політичній та педагогічній царині, починає сприймати його як самостійну творчу особистість початку ХХ ст. Причин тому, що літературна частина його доробку залишалася поза увагою, багато – і відносно невелика за обсягом поетична спадщина – дві збірки 1899 і 1902 років, інші публікації розкидані в періодиці й інколи не передруковувалися; і періоди творчої «стагнації» – поетична творчість не була основним видом діяльності Стешенка, інколи він «мовчав» по три-п'ять років; і те, що виважених студій його творчості не було й за життя. Незважаючи на те, що поезії не були надто слабкими чи літературно-примітивними, Стешенків доробок не викликав жвавої

критичної рецензії, не став предметом рецензій та оглядів. Активна громадська та політична позиція, можливо, не дали змоги чи навіть перешкоджали вповні розвинутися його літературній діяльності. Причина неуваги сучасників, можливо, і в тому, що Стешенко вступав у літературу серед того покоління, яке заявило про свої модерні естетичні орієнтації. Тимчасом провідні критики ще перебували на засадах народницької ідеології, внаслідок цього витворювалася атмосфера несприйняття і нерозуміння молодих авторів» [2, с. 594].

На шляху до видання вибраних творів Івана Стешенка Григорій Титаренко пройшов немало важливих етапів наукового пошуку й оприлюднення віднайдених матеріалів. Одним із них стала стаття «Іван Стешенко: квітка ломикамінь», опублікована в газеті «Сільські вісті» 2009 року [3], де автор торкається, зокрема, першопочатків зародження творчого феномену Стешенка, який ще школярем написав свої перші вірші російською, але за порадою молодого студента Івана Липи робить україномовні спроби. Вивчаючи іноземні мови (Стешенко знав французьку, італійську, іспанську, латину й кілька слов'янських), починає перекладати: «Гімназистом Іван розпочинає перекладацьку діяльність. Відомий перший переклад 12-ти пісень з «Метаморфоз» Публія Овідія – його Стешенко здійснив ще у шостому класі. Переклад надіслали у Київський університет Св. Володимира відомому вченому, головному редакторові «Університетских известий» В. Іконникову». Роботу удостоїли нагороди» [3].

Ставши студентом цього університету, Іван Стешенко цілковито поринає в океан літературної творчості: «В 1892 році Іван Стешенко вступає на історико-філологічний факультет Київського університету. Цієї ж осені знайомиться з «Плеядою» – групою молодих діячів української культури Л. Старицькою, Лесею Українкою, В. Самійленком, М. Славинським та іншими. Тоді ж познайомився зі «старогромадівцями» – Миколою Лисенком, Михайлом Старицьким, Володимиром Антоновичем, Оленою Пчілкою, Одаркою Романовою¹. На одній з вечірок Іван вперше виступив з власним перекладом поеми француза Франсуа Коппе «Старий рибалка». За сприяння О. Кониського цей переклад видрукували окремою книжкою в Галичині – як додаток до журналу «Правда». Там же побачила світ книжка перекладених Стешенком Овідієвих «Метаморфоз». На той час в Україні через заборону української мови видати такі книжки було неможливо. Тоді І. Стешенко вперше вдався до псевдоніма Іван Сердешний» [3].

Університет Стешенко закінчив зі срібною медаллю, викладав у київських жіночих гімназі-

¹ Ці люди не менш активно працювали й у «Плеяді».

ях, мріючи про наукову працю. Але після вітровських демонстрацій, як неблагонадійний, молодий педагог потрапив до Лук'янівської в'язниці (де, до речі, перебував одночасно зі своєю нареченою – плеядівкою Оксаною Старицькою, з якою взяв шлюб через два дні по звільненню). Після цих подій молода родина ще довго не мала права мешкати в університетських містах. А одержавши дозвіл повернутися до Києва, Іван Матвійович, і надалі не маючи права бути педагогом, служить в Управлінні Південно-Західної залізниці та в міській думі [2, с. 25–27; 4].

Іван Стешенко бере активну участь у багатьох найважливіших справах української громади. На знаменитому фото присутніх на святі відкриття пам'ятника І. П. Котляревському в Полтаві² він – у центрі, поруч із другом Віталієм Боровиком, трохи нижче, біля Олени Пчілки, поруч із Надією Кибальчич, його дружина Оксана Стешенко (Старицька). Серед гостей свята також присутні інші плеядівці: Аркадій Верзилов, Михайло Коцюбинський, Володимир Самійленко, Михайло Старицький. Десь «за кадром» Мусій Кононенко, Микола Лисенко, Людмила Старицька-Черняхівська. У кожного з них була своя важлива роль на святі. І якщо Микола Лисенко невтомно озвучував величне святкування виступами найкращих українських хорів, то Іван Стешенко був представлений як дослідник Котляревського: «Як член товариства «Нестора Літописця», 1903 року І. Стешенко виступає з промовою на святі відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві. На його виступі наполягав М. Лисенко» [3].

Епіграфом до книги стали поетичні рядки Івана Стешенка, в яких начебто сконцентрувалося все його подвижницьке життя й не менш полум'яна творчість:

*Народу рідного співці!
Ви, що за поклики високі
Тернові зносили вінці
Не роки, а тяжкі стороки!
Де ж ви тепер? Чому не чути
Вогненних ваших слів навколо,
Щоб вірні їм на вільну путь
Пішли ми, знявши гордо чоло?» [2, с. 5].*

Доречними тут є й паралелі з поезією плеядівської посестри Стешенка Лариси Косач, висловлені доктором Галиною Александровою: «У ліриці поет часто прагнув заявити примат розуму над почуттями. Якщо у Лесі Українки перша збірка називалася «На крилах пісень», то в Стешенка не раз трапляється вислів «на крилах думок...» [2, с. 602]; «Паралелі Стешенкових віршів з поезіями Лесі Українки виникають не даремно. Вони – діти однієї історико-літературної епохи, тому для них притаманні стій-

кі загальні символи настроїв доби, звичайно, своєрідно художньо вирішені кожним митцем. Спільним є і окремі мотиви, ідеї, образи (сльози, зоря, ніч, промінь, зима, весна, вогонь, мрія та ін.). М. Глобенко назвав І. Стешенка серед авторів найкращих статей про Лесю Українку, надрукованих у ЛНВ (1913, Кн. X), – поряд з іменами М. Грушевського, Л. Старицької-Черняхівської, М. Євшана і А. Ніковського. «Запад переможеної нації – от її улюблена тема», – писав Стешенко про Лесю Українку. На його думку, вона має посісти місце в історії літератури як «представниця високоінтелігентної думки, як співачка громадських ідеалів, як співачка національного щастя, збудованого на матеріалах всевітньої вдачі» [2, с. 606–607].

Із Лесею Українкою Стешенка поєднує й наступна думка автора післямови: «Неоромантична ідея всемогутності слова розкривається у вірші «Пророку»:

*Коли проллється слово те,
Яке б од сна весь світ збудило
І на життя нове, святе
Усіх покликало нас сміло?» [2, с. 603].*

Стешенко-патріот не втомлювався стверджувати: «Рідна мова є душею, чужа – тільки знаком, що має умовне значення» [2, с. 31]. Він завзято працював у гуртку «Плеяда», одним з основних завдань якого було збагачення рідної української мови й різноманітна мистецька праця в ім'я України. Серед важливих проєктів «Плеяди» були й переклади українською світової класичної літератури. Іван Стешенко – один із найактивніших плеядівських перекладачів. Ця грань його літературної діяльності ще чекає свого проникливого дослідника. Але безперечно те, що в його доробку знайдеться немало прозорих алюзій до рідного краю і пророчих дороговказів самому Стешенкові на життєвих дорогах:

*Коли й герой ослабне до нестяму,
І Франції остання мить проб'є,
То візьмеш ти небесну оріфламу
І, наче жнець, пожнеш жнитво своє...
(Монолог Йоганни з «Орлеанської діви»
Ф. Шиллера) [2, с. 437–438].*

Вивчав Іван Стешенко мови – рідну й чужі, у своїй творчості був схильний до літературного експерименту, «незаперечними були і художні здобутки, відчувалося прагнення до культивованої поетами-символістами «музики у слові» (П. Верлен), часто виникали дивовижні алітерації:

*На серці смерть. Риди роляль,
Розбитий грубими руками.*

чи:

² П'ядик Ю. Фотографія з багатьма невідомими / Юрій П'ядик // Вітчизна. – 1989. – № 2. – С. 194–205.

*Ревуча буря прогула...
Остання хмара дочорніла* [2, с. 601].

Часом Стешенко бував зарізкий у своїх оцінках людей, явищ, митців, іноді страждав на т. зв. юнацький максималізм, звертаючи увагу тільки на чорне й біле, не помічаючи якихось інших кольорів або відтінків: «У Івана Матвійовича бракує історичної перспективи, правдивого відчуття реальних умов минулого. З погляду Стешенка потрібно б було суворо засудити більшість геніальних малярів Італії, геніальних артистів, письменників і учених минулих віків, в тому числі й Гете» (посилання на спогади О. Моргуна) [1; 2, с. 21–22]. Або такий момент: «У студентські роки І. Стешенко розпочинає свої літературознавчі дослідження. Навчаючись у професора Т. Флорінського, він написав на конкурс працю про М. Гоголя, за яку одержав срібну медаль. Молодий дослідник переконав: «Гоголь був би ще кращим письменником, коли б писав своєю рідною мовою». Срібну, а не золоту медаль автор отримав тільки тому, що чорносотенний професор угледе в його праці „сепаратистские наклонности”» [2, с. 25].

Як уже згадувалося вище, пропустивши через власне небайдуже серце всі віднайдені й опрацьовані матеріали, Григорій Титаренко, крім формування основного масиву книги, підготував також ґрунтовну передмову [2, с. 7–64], у якій намагався створити новітній портрет цікавого письменника й одного з найактивніших творців української незалежності. Разом зі своїм героєм він і сам поступово ставав у тому своєму осягненні особистості Стешенка справжнім літературознавцем. Хоч на непростому шляху дослідника були й певні дрібні втрати або невдачі, цілком зрозумілі для вченого-початківця. Так, одного дня виявилось, що Григорій Володимирович не може перевірити важливого тексту, бо... забув зафіксувати необхідний фондовий номер. Або в іншому випадку не все потрібне показав у комп'ютерному наборі колегам-дослідникам, які працюють за спорідненою тематикою, таким чином не уникнувши якихось незначних помилок чи різночитань.

Попри те, що фундаментальна документальна біографія-передмова до книги Івана Стешенка, запропонована нам Григорієм Титаренком, подає масу надзвичайно важливих моментів, іноді надана читачеві інформація є недостатньо повною й не завжди уважно прокоментованою. Потребують, наприклад, додаткового вивчення й уточнення спогади вченого-емігранта з Полтавщини Олександра Моргуна [1; 2], які автор біографічного нарису про Стешенка подає розлого й майже беззастережно. Неправильним є другий ініціал («М.») Павла Лукича Тучапського [2, с. 18], а

Ковалевський не міг бути втричі старшим за студентів-плеядівців [2, с.19], бо належав до покоління їхніх батьків (його дочці Галі було в 1890-х роках трохи за 20 років. Померла у 27) і мав на той час близько п'ятдесяти, помер же в 56. Часом якісь моменти виписані недостатньо чітко, адже, наприклад, Ковалевський зі с. 20 (Микола) і на с. 54 (без імені) – це зовсім різні люди, й на момент діяльності другого (1917 р.) перший уже 20 років як почив у Бозі.

А вірш Лесі Українки «Уривки з листа», присвячений Іванові Стешенку, в передмові упорядника книги потрактований не зовсім правильно: «Даремно шукати твір в пізніших виданнях: після 1928 року він не передруковувався» [2, с. 24]. Справа в тому, що контекст народження й публікації кожного з творів Лесі Українки має свою унікальну історію, багато в чому досліджену сьогодні видатними українськими текстологами-джерелознавцями, зокрема кандидатами філологічних наук Ларисою Мірошниченко та Тетяною Третяченко. І коли йдеться про посвяти, то й, справді, деякі з них, наявні в автографах та першодруках, пізніше були зняті редакторами з цензурних міркувань, як це могло бути у випадку з Михайлом Драгомановим, який хоч і помер «за царя Гороха» – аж 1895 року, але встиг заслужити негативну оцінку від Володимира Леніна, тому на згадки про нього, тим більш позитивні, було накладене табу. За радянських часів багато друзів і родичів Лесі Українки пройшли через сталінські тюрми й табори, а дехто поневірявся в еміграції, отож ці імена також були під суворим контролем цензури. Тому у виданнях названого періоду такі посвяти і такі твори й справді могли бути вилученими.

У свою чергу Леся Українка, формуючи власні поетичні збірки, вибудовуючи майбутні віршовані цикли, подеколи знімала посвяти всередині циклу, бо вважала, що така посвята може відволікати непідготовленого в цьому плані читача від основної думки, яку вкладала у весь поетичний текст, а без певних посвят твір набуває більш універсального значення. Деякі вірші, як ті, що були присвячені Сергієві Мержинському, взагалі не дозволяла публікувати, а в поезії «Порвалася нескінчена розмова...» просила поставити тільки криптонім «С. М.». Очевидно, що подібне сталося й зі знаковим для Лесі Українки віршем «Уривки з листа» («Товаришу мій! Не дивуйте з лінивого вірша...»), а сам вірш міститься в багатьох виданнях названого Г. В. Титаренком періоду, але всередині циклу «Кримські відгуки» і без прізвища побратима письменниці. Тому потрактування наявності чи відсутності самого вірша й посвяти в подальших після першої публікаціях, висловлені п. Титаренком,

уважаємо неповними і недостатньо чіткими, що в жодному разі не применшує документальності й унікальності названого видання. Бо вже сам факт появи такої книги – майже через століття забуття письменника! – є надзвичайно важливою подією.

Адже й досі багато хто на рідній для Стешенка Полтавщині ненавидить своїх видатних земляків Симона Петлюру, Івана Стешенка, патріарха Мстислава й розповідає про них усілякі безпідставні людиноненависницькі небилиці. На противагу цим інсинуаціям з'являється земляк Стешенка Григорій Титаренко, який свого часу закінчив великобудушчанську школу, навіть не професійний історик чи літературознавець, а інженер за фахом. Він, поринувши у світ свого героя, разом із ним пройшовши тими страдницькими й величними шляхами, поступово сформувався на одного з найпотужніших дослідників творчої особистості Івана Матвійовича Стешенка.

Сьогодні, дякуючи звитяжним зусиллям цього дослідника з Полтави, українці нарешті почули голос творчого сподвижника Лесі Українки, сина колишнього кріпака й чинного міністра освіти в уряді УНР, письменника й громадського діяча Івана Стешенка. А перегортаючи сторінку за сторінкою життєві шляхи літератора, занурюючись у його поетичний світ, усе більше розуміємо глибинно-провісницьку метафору Лесі Українки, яка несподівано ввібрала в себе жертвний катарсис Стешенкової «корони життя»³ і його мистецького подвигу, проявленого сьогодні стараннями Григорія Титаренка й засвідченого плеядівською посестрою Стешенка-Сердешного Ларисою Косач:

Аж ось на шпилі,
На гострому, сірому камені
блиснуло щось, наче вогонь.
Квітка велика, хороша,
свіжі пелюстки розкрила,
І краплі роси самоцвітом блищали на дні.
Камінь пробива вона, той камінь,
що все переміг,
Що задавив і могутні дуби,
І терни непокірні.
Квітку ту вчені люди зовуть *Saxifraga*,
Нам, поетам, годиться назвати її
ломикамінь
І шанувати її більше від пишного лавра.

(Леся Українка. Вірш «Уривки з листа»
з циклу «Кримські відгуки»,
Ялта, 1897 р. [4, т.1, с. 158])

Література

1. Моргун О. На провесні то було... (Спогади про Лесю Українку) / Олександр Моргун // Визвольний шлях. – Лондон : Українська видавнича спілка. – Т. IV. – Кн. 4. – Квітень 1963. – С. 420–434; 538–553.
2. Стешенко І. М. Твори. Переклади. Вибране листування / І. М. Стешенко ; упоряд. та авт. біографічного нариса Г. В. Титаренко, післямова Г. А. Александрової. – Полтава : ПАТ «Білоцерківська книжкова фабрика», 2013. – 628 с., іл.
3. Титаренко Г. Іван Стешенко : квітка ломикамінь / Григорій Титаренко // Сільські вісті. – 2009. – 31 липня (№ 86). – С. 5.
4. Українка Леся. Зібрання творів : у 12-ти т. / Леся Українка. – К., 1975–1979. – Т. 1–12.
5. Хорунжий Ю. Іван Стешенко – поет і міністр / Юрій Хорунжий // Мужі чину: Історичні парсуни / Хорунжий Юрій. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2005. – С. 198–231.
6. Хорунжий Ю. Фенікс Івана Стешенка / Юрій Хорунжий // Вітчизна. – 1991. – № 9. – С. 163–170.

Олександр Пушко

«ДЕСЬ МІЖ ЗАХОДОМ СОНЦЯ І СХОДОМ»

Роздум над збіркою: *Трикаш Н. Вертикаль* / *Наталія Трикаш*. – Полтава :
ПП Шевченко Р. В., 2009. – 72 с., іл.

*Характер і власна сила –
ось єдині вартісні придбання.*

В. Вітмен

Слова Волга Вітмена – американського поета, есеїста, батька верлібру – за епіграф узяті не випадково, адже полтавська поетка Наталія Трикаш теж у своїй творчості послуговується вільним віршем (від фр. *vers libre*), аби нанизувати чуттєві образи й живі уявлення на загальну архітектоніку тексту, вказуючи на підкреслено емоційний характер і моральну силу ліричної героїні.

³ Вислів Олени Теліги.

«Вертикаль» – це перша книга Наталії, яка, проте, є вже знаною авторкою і чимало друкувалася в періодиці та літературних збірниках. Збірка містить чотири розділи: «Те що було до», «Кроки», «Сліди», «Лінії».

Назва збірки доволі неординарна. Ймовірно, вертикаль – це тяжіння до духовного зростання та вдосконалення, коли поетка прагне